

NAGY JÓZSEF főiskolai tanársegéd:

AZ 1918-AS NOVEMBERI PARASZTMOZGALMAK HEVES MEGYÉBEN

1914-ben a magyar uralkodó osztályoknak a dolgozó tömegektől való félelme belevitte az országot abba a kalandorvállalkozásba, amelyben a magyar népnek semmi érdeke nem volt, és amelytől semmit nem remélt. Az a kezdeti lelkesedés, amit a hazafias jelszavak hangoztatásával sikerült a lakosság jelentős részébe belevinni, csakhamar lelohadt, és kezdtek érződni a háború keservei. Magyarország sem gazdaságilag, sem politikailag nem volt felkészülve a háborúra, s hogy uralkodó osztálya mégis vállalta a háborút, azt csupán azzal magyarázhatjuk, hogy czzel akarta elodázní a megoldásra váró súlyos belpolitikai kérdéseket. A Magyar Szociáldemokrata Párt a nyugati szociáldemokrata pártok mintájára a szociálszovinizmus álláspontjára helyezkedett, és odaadóan támogatta a kormány háborús törekvéseit.

A háború a kezdeti sikerek után mind nagyobb és nagyobb megpróbáltatást jelentett az ország lakossága számára. A családfenntartó munkásokat és parasztokat kihurcolták a frontra, az itthonmaradt családtagokat pedig arra kötelezték, hogy többet termeljenek, mint a háború előtt. A termelés intenzitása csökkent, a szükségleti cikkek ára emelkedett, s ugyanakkor, amikor a dolgozók nagy többsége súlyos nyomorba jutott, néhány hadiszállító milliókat vágott zsebre.

Heves megyében a háború kitörése idején hasonló volt a helyzet az országos viszonyokhoz, csakhamar azonban súlyosabb helyzetbe került, mint az alföldi megyék általában. Heves megye jelentős része hegyvidék, ahol mezőgazdasági termékek kisebb mértékben állnak a lakosság rendelkezésére, mint az alföldi megyékben általában. A jegyre kiszolgáltatott élelmiszer mennyiség még a szellemi dolgozóknak sem volt elég. Virágzásnak indult a feketepiac, s már 1915 júniusában a piaci árak az 1914 júliusi árak kétszeresére emelkedtek, 1917-re pedig elérték a háborúelőtti árak ötszörösét. Ugyanezen idő alatt a napszámbérek csupán másfél- kétszeresükre emelkedtek. A súlyos gazdasági és hadi helyzet hatása alatt már 1915—16-ban megindultak a békéről való jóslgatások, s ez a hangulat a háború további éveiben még fokozódott, és egyre nagyobb tömegekre terjedt ki.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme után a szovjet kormány azonnal békefelhívással fordult a világ valamennyi nemzetéhez. Erre a felhívásra választ kellett adni Magyarországnak dolgozó tömegeinek is. Az Októberi Szocialista Forradalom hatására hatalmas

méretekben megnövekedett a magyar békemozgalom is. Az egész országban tüntetéseken, gyűléseken követelik az azonnali békét, s ez a hangulat egyre forradalmibbá válik.

Természetesen túlzás lenne azt állítani, hogy az ország, sőt csak a megye lakossága is egységes örömmel fogadta az oroszországi események hírét és a békekötésre irányuló törekvéseket. Voltak olyan rétegek, amelyek nagyon jól ki tudták használni a háborús konjunktúrát, s hatalmas jövedelemhez jutottak. A Heves megyei Takarékpénztár betétállománya 1917-ben több, mint nyolc és fél millió koronával nőtt, s a bank tiszta nyeresége meghaladta a 264 ezer koronát. Ez évi kiemelkedő forgalmának hatására elhatározta alaptőkejének egy millió koronáról két millió koronára való emelését, s ezt a műveletet sikeresen végre is hajtotta [1]. Ugyanebben az évben az egri Agrártakarékpénztár részvénytőkéjét 600 ezer koronával emelte, s kiemelkedő évi forgalma következtében a szokásos 30 korona helyett 35 koronát fizetett részvényenként [2].

De nemcsak a hadimilliomosok szűk kasztja keresett jól a háborún, hanem azok a kisebb iparosok és kereskedők is, akik a háború előtt vagy közvetlenül a háború kitörésekor jelentős raktárt létesítettek, s most a háború folyamán készletüket többszörös áron dobták piacra. 1917. júliusában még a nép érdekeivel teljesen szembenálló Egri Ujság is arról panaszkodik, hogy »sok iparos és kereskedő is elérkezettnek látta az időt, hogy a kedvező konjunktúrát kihasználja, s rövid idő alatt meggazdagodjék. Egyes iparcikkekért elképzelhetetlen árakat kérnek. A kereskedők a háború alatt elraktározott s visszatartott áruik árát napról-napra emelik« [3].

Viszont éppen ezeket az elemeket — s hozzájuk számíthatjuk a gazdag parasztságot is — személyükben sem túlságosan érintette a háború, tehát annak mielőbbi befejezésében sem voltak különösebben érdekelve. 1917 végén és 1918 elején azonban már olyan események következtek be, amelyek ezt a réteget is a béke felé húzták, s nem egyszer a széles néptömegek szószólójává tették. Dús raktáraik lassan kiapadtak, a pénz értéke romlott, a közlekedési zavarok, a villanyáram korlátozása, sőt gyakran teljes hiánya érzékenyen érintették ezeket az elemeket is. Bekövetkezett az a helyzet, amit Lenin már 1917 elején így jellemezett: »A háború huszonkilenc hónapja alatt már elég pontosan tisztázódott, hogy milyen tartalékokkal rendelkezik a két imperialista koalíció. A fináncsőke milliárdokat harácsol össze... A jelenlegi háború révén több bőrt már nem lehet lenyúzni a bérmunka igavonó barmairól. Ez a világpolitikában most észlelhető fordulat egyik legkomolyabb gazdasági alapja« [4].

Emellett a dolgozók szilárd és egyre erőteljesebb békevágya volt az a tényező, amely arra kényszerítette még az uralkodó osztály egy részét is, hogy kiálljon a béke követelése mellett. A békeszólamok hangoztatása szükséges volt azért is, mert fennállt annak a lehetősége, hogy a háború továbbfolytatása esetén a néptömegek éppen az orosz példán okulva, forradalmi úton vetnek véget a háborúnak s a kizsákmányolásnak egyaránt.

Az ettől való félelem készíteti az egri burzsoáziát is arra, hogy már a februári forradalom után szembeszálljon általában a forradalmakkal, s elrettentse az ország »jámbor, becsületes népét« a hasonló lépésektől. A Munkapárt helyi szócsove, az Egri Ujság július 21-i számában egyik cikkiró az előző napokban lejátszódott pétervári tüntetést felhasználja arra, hogy elítélje általában a forradalmi mozgalmakat. A »francia forradalom negyedszázados öldöklést, a magyar kétévi háborút jelentett — írja a cikkiró. — Mutasson nekem valaki egy forradalmat, amely békét teremtett« [5].

A sajtócenzura az oroszországi hírekre nem terjedt ki, s az ottani eseményekről a pesti és helyi lapokból is tudomást szerezhettek a dolgozók. Az augusztus 3-i szám pl. hírt ad arról, hogy Oroszországban nagyarányú földosztó-mozgalom van kibontakozóban, Nyizsnij-Novgorodban pedig ideiglenesen a bolsevikok ragadták magukhoz a hatalmat [6].

Az oroszországi forradalmaknak általában nagy hatásuk volt a magyar dolgozó tömegekre. A frontokról hazaözönlő katonák a béke megkötésén túl szociális reformokat is követeltek. A szociáldemokrata pártvezetőség, amely eddig szociálszocialista volt, ennek hatására kénytelen volt legalább a szociálpacifizmus álláspontjára helyezkedni, és bizonyos követelésekkel fellépni, hacsak nem akarta a még meglévő tömegeit is elveszteni. A párt és a szakszervezetek újjászervezése nagy erővel indult meg.

Heves megyében a háború a már meglévő kezdeti párt- és szakszervezeti mozgalmat is szétzúzta. Vezetői katonák voltak, vagy felsaptak lelkes honmentőknek. Már a februári orosz forradalomnak nagy hatása volt a Heves megyei munkásságra. Különösen az egri dohánygyár munkásnői szervezkedtek erőteljesen. A munkásság megmozdulásai arra kényszerítették a budapesti pártvezetőséget is, hogy kezébe vegye a Heves megyei munkásság irányítását. 1917 szeptemberében megjelent Egerben két budapesti szociáldemokrata kiküldött, akiknek az volt a feladatuk, hogy szakszervezetbe tömörítsék az egri dohánygyári munkásnőket. A mintegy nyolcszáz munkással és munkásnővel dolgozó üzemben szépen is ment a szervezés és csakhamar a dolgozók döntő többsége szakszervezeti tag lett. Közben azonban észbe kapott a Keresztény Szocialista Párt is, ellenakciót indított, s mintegy 15-20 munkásnőt sikerült beszervezni a Keresztény Szocialista Szakszervezetbe. Az üzem dolgozói, hogy a munkásegységet megóvják, követelték az üzem munkásságának a szocialista szakszervezetbe való belépését, vagy a keresztényszocialista munkásnők eltávolítását. Az igazgatóság nem engedett, egyre feszültebb lett a helyzet, végül a munkások október 11-én, bár az üzembe felvonultak, beszüntették a munkát. Az igazgatóság megrémülve a dolgozók egységes fellépésétől, karhatalmat kért és katonai erőszakkal távolította el a munkásnőket az üzem területéről [7].

A város vezetősége attól tartott, hogy a dohánygyári sztrájk magával ragadja a többi kisebb üzem dolgozóit is, ezért mindent megtett a sztrájk mielőbbi elfojtására. Állandóan rendőrjárőrök cirkáltak

a városban, a város vezetősége pedig megegyezést igyekezett létrehozni a munkások és az igazgatóság között. A klérus sem késett a bajba jutott polgárság segítségére sietni. Az Egri Katolikus Tudósító már október 12-én kiadott egy Subik Károly által írt röplapot, amelyben óvja a dohánygyári munkásnőket a szakszervezettől, mert nem lehet valaki egyszerre szociáldemokrata és jó keresztény. A munkásokat azonban mindez nem törte meg. Az igazgatóság végül, hogy a munkát tovább folytassák, kénytelen volt október 29-én engedni a munkások követelésének.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme után a Heves megyei dolgozók még fokozottabb figyelemmel fordulnak az oroszországi események felé. Főleg a szegényparasztság az, amelyben a szocialista forradalomról szóló hírek a békevágyon túlmenőleg életre keltették a nemzedékeken át szunnyadó föld utáni vágyat is. Hogy ez a hangulat milyen erős volt és milyen mértékben terjedt el, arról írásos feljegyzéseink nincsenek, de következtetni tudunk abból a tényből, hogy az Egri Ujság 1917. november 21-i száma arról ad hírt, hogy »a város lakossága, különösen a földművesek, gyűléseket akarnak tartani, ahol meg akarják tudni a háború jelenlegi állását és a békekilátásokat« [9]. Ezeket az előadásokat csaknem kivétel nélkül a »hóstyákon« tartották meg, s így azon döntően szegény- és középparaszti elemek vettek részt. De a szegényparasztság elégedetlenségére és forradalmasodására következtethetünk abból a tényből is, hogy 1918 januárjában — az aratási szerződéskötések szokásos időpontjában — a munkások még viszonylag kedvező feltételek mellett sem voltak hajlandók a szerződést megkötni, sőt ahol már szóbeli megállapodás létrejött, még azt is visszavonták [10].

Pedig az egri sajtó is elkövetett mindent, hogy az oroszországi forradalmi eseményeket elhallgatással, ködösítéssel és tudatos ferditéssel a lehető legkedvezőtlenebb színben tüntesse fel. Hol bolsevikokról, hol szovjetekről, hol maximalistákról beszél, teljesen azonos értelemben [11]. A Nagy Októberi Szocialista Forradalomról először az Egri Ujság november 9-i száma ad hírt ilyen címmel: »Pétervárott győzött az ellenforradalom« [12]. A cikkben viszont kifejti, hogy a »maximalisták« kezébe került a hatalom. Az újság következő számában már ismerteti a munkás- és katonatanácsok dekrétumát, de csak a békéről szóló részt. A dekrétum többi pontját igyekeztek elhallgatni a nép előtt. E szám vezércikkében viszont kénytelen elismerni, hogy az újabb orosz forradalom közelebb hozta a békét.

A fiatal szovjet állam őszinte békevágyából egészen más következtetést vont le a magyar kormány. Csak azt látták, hogy a szovjet kormány szembenáll az antanttal és békét akar, mert gyenge. Még egy utolsó erőfeszítést akartak tenni, hogy a rabló háborút imperialista békével fejezhessék be. Meghirdették a hetedik, majd nyolcadik hadikölcsönt, s általános rekvirálási hullám vette kezdetét. 1917 őszén még csak búzát, lisztet és más gabonafélét rekviráltak, de 1918 elején már megkezdték a vágómarha, sertések, sőt a zöldségfélék rekvirálását is [13].

Ugyanakkor az orosz frontról kezdtek hazaszállingózni főleg sebesült katonák, akik hozták az első konkrét híreket az orosz forradalmi eseményekről. Később a breszt-litovszki béke megkötése után orosz hadifogságban volt katonák is jöttek haza, olyanok, akik szemtanúi, esetleg résztvevői voltak a szocialista forradalomnak. A magyar uralkodó osztály egyelőre még nem látta a veszélyt, s úgy gondolta, hogy a belső front egységes, a munkásosztály részéről megmutatkozó mozgalmakat viszont némi béremeléssel és a bevált választójogi trükkök segítségével el lehet simítani.

Éppen ezért engedte meg magának az Egri Ujság is, hogy békéről beszélve, 1917. végén némileg elismerőleg nyilatkozzon az orosz forradalomról. »A béke szivárványát festették vérzivataros égboltunkra — írja a lap — Lenin és Trockij, az igazi Oroszországnak e két hatalmas elméjű vezetője azzal a szikratávirattal, melyet a központi hatalmakhoz intéztek, s amelyben az orosz kormány a hadviselő államok kormányainak és népeinek azt javasolja, hogy rövid időn belül kezdjék meg a tárgyalásokat a fegyverszünet és a béke dolgában« [14]. A lap egy későbbi számában a fegyverszüneti tárgyalások megindulása után így írja le az orosz frontot: »Ma az orosz front meglehetősen üres. Az orosz parasztok a pétervári földosztó hírekre szépen hazarándultak gyalogszerrel. Nem akarnak lekésni a földosztásról.« »Mennyi változás pár nap alatt. A jámbor muzsik megy haza földet osztani. Otromba csizmáival talpal a megrázkódott orosz föld hátán, és az árván maradt lövészárkok várják a karácsonyt, a békét« [15]. Igen, az orosz muzsikok számára véget ért az imperialista háború, s mentek haza, hogy most már saját ellenségükkel is leszámolva, átvegyék jogos örökségüket.

A Hatvan és Vidéke című polgári radikális lap 1918. január 6-i száma még tovább megy az elismerésben, és »Lenin« címmel hoz vezércikket. A cikkíró általában békehangulatról ír, s kiemeli, hogy a békét csak új ember teremtheti meg, olyan, aki nincs exponálva a háborúban. »Mi — írja a cikkíró — Leninben látjuk ezt az új embert. A rettenetes erejű orosz forradalom robbantotta ki a semmiségből a szibériai bányákból, és a hatalmas orosz pusztaságokból azt a hatalmas tüzet, amely most eggyéforrott Lenin személyében.« »Nem tudunk Leninről semmi különöset, de azt látjuk, hogy egész ember. Ha törekvése ma még nem vezetett célhoz, ma még nem is terjeszti ki áldó kezét az egész világra a béke, akkor is megindította azt a lavinát, amely ki tudja merre fut, ki tudja hol áll meg.« [16].

1918. elején azonban kitünt, hogy a belső front korántsem olyan erős, mint ahogy azt az uralkodó osztály szerette volna. A béketárgyalások elhúzódása elleni tiltakozásul január 18-án sztrájkhullám kezdődött az országban, s ez három nap alatt több, mint félmillió embert mozgatót meg. Ez éreztette hatását Egerben is [17]. Megbénult a vasúti közlekedés, viszont megélénkült a helybeli munkásság mozgalma.

Az egri burzsoázia is kezdte most már belátni, hogy helytelenül cselekedett, amikor — ha csekély mértékben is — elismerését fejezte ki az orosz forradalom iránt. Megváltoztatták tehát eddigi módszerüket, s rágalmak özönét zúdították az orosz nép nagyszerű forradalmára.

Napirenden adtak hírt 10—20 ezer ember kivégzéséről, beszéltek — név és cím nélkül — orosz fogságból hazatért katonákat, akik ugyan-csak hasonló vérengzésről számoltak be, s beszélgetésük végén meg-állapították »a mi szabadságunk mégis csak sokkal szebb, mint az oro-szoké, ahol sem az emberélet, sem a magántulajdon nincs biztonság-ban« [18]. Ez az, ami különösen fájt az egri hadimilliomosoknak és más tőkéseknek: a magántulajdon megsértése. Ezért támadja az Egri Ujság is 1918. február 1-i számában oly nagy hévvel a bolsevikokat. »Orosz-országot a bolsevizmus teljesen szétszakította, szétszórta — írja a lap. Azt kellett volna hinnünk, hogy a legszélsőbb szocialisták világboldo-gító tanai a legnagyobb megnyugvást, rendet és békét fognak hozni Oroszországnak. S ehelyett anarchia, felfordulás, személyi és vagyon-bizonytalanság, polgárháború, utcai harcok, tömeggyilkosságok és pog-romok jöttek a nyomába« [19].

Mindez azonban nem riasztotta el a dolgozókat a forradalomtól. »A forradalmi helyzet adva van Európában« — állapította meg Lenin már 1917. elején [20]. Forradalmi helyzet volt kialakulóban Magyar-országban is, s ezt nem lehetett meggátolni többé sem szólamokkal, sem sortüzekkel. A gazdasági csőd, a belpolitikai feszültség és katonai siker-telenségek izzóvá tették a dolgozók hangulatát, az esztelen vérpazarlás pedig folyt tovább.

A nép valódi hangulatát nem a kormánypárti lapok, hanem egyre jobban az orosz fogságból hazatért katonák mutatják meg. Az erdő-telki jegyző már 1918. májusában feljelentett egy katonát, mivel az, írodájában megjelenve, »olyan kifakadást rögtönzött, mely megvilágítá az ő bolsevista lelkiállapotát és egész eszmevilágát« [21]. Egy másik jegyző is megjegyzi jelentésében, hogy a forradalmi helyzet kialakulá-sát »nagyban elősegítették az Oroszországból hazatért hadifoglyok, kik a bolsevizmusnak szemtanúi voltak s igyekeztek azt Magyarországon is meghonosítani« [22]. A dorogházi tanító pedig egyenesen arról ír, hogy mikor találkozott egyik, Oroszországból hazatért fiatalemberrel és megkérdezte tőle, mit hozott onnan, azt felelte: »Egy kis orosz gőzt« [23]. A nép már halálosan únta a katonáskodást, és ahogy lehet-tett, szabotálta is a bevonulást vagy a szabadságról való visszatérést. Egyik gyöngyössolymosi jelentés beszámol arról, hogy 1918. nyaratól már tömegesen szöktek a községbeli és környező községek katonái a bevonulástól. Ha keresték őket, nem jelentkeztek, hanem »eloldalog-tak, s az erdőség csak úgy hemzsegett a kóborlóktól« [24].

A legszélesebb dolgozó tömegek hangulatának adott kifejezést a Hatvan és Vidéke, mikor így írt 1918. május 26-i számában: »Az orosz nép nagyszerű példát mutatott a világ összes nemzetének, ahol határ-talan autokratizmus és abszolútizmus uralkodott, ott ma a népbiztosok tanácsa dönt élet és halál felett. És az a nép, amely a legabszolútabb monarchiából a legszabadabb népállamot megalkotta, megmutatta, hogyan lehet egy merész vágással keresztülvágni a háború gordiusi csomóját« [25].

1918. őszére teljes lett a csőd. A néptömegek elégedetlensége vég-sőkig fokozódott, az emberekben ott izzó elégedetlenséget állandóan

szította a Nagy Október forradalmi vihara. Állandósultak a munkás-megmozdulások, tüntetések, zendülések törtek ki a katonaság soraiban, és végül október 31-én győzött a polgári demokratikus forradalom.

A Heves megyei községekbe november első napjaiban érkezett el a pesti forradalom híre [26]. Számos községbe a frontról hazatért katonák vitték a hírt, s ez azonnal forradalmi megmozdulásokat eredményezett. A forradalmi néphangulat a legtöbb községben a jegyzők, uradalmi intézők, falusi kereskedők, esetleg papok és gazdag parasztok ellen irányult. A jegyzők elleni népharag különösen a hadisegélyek kiízfetése körüli visszaélések miatt volt általános. A frontokról hazatért katonák éhségben és rongyokban találták családjukat, s haragjuk természetesen elsősorban a községi előljáróságot tette felelőssé a nincstelenségért. Heves megye számos községében a jegyzők elmenekültek a felelősségrevonás elől, és sok esetben csak a Tanácsköztársaság bukása után mertek ismét visszatérni.

A megmozdulásokat legtöbb helyen a Szovjet-Oroszországból, vagy frontokról hazatért fegyveres katonák vezették. A Károlyi-kormánynak teljesen sikertelen maradt az a kísérlete, hogy a hazatérő katonákat leszerelje, s így a katonák kezében lévő fegyver most alkalmassá vált a belső ellenséggel való leszámolásra. Kiskörére november 1-én délelőtt érkezett meg a hazatérő katonaság. A katonák, akiknek vezére »Magyar László minden elképzelhető érdemrenddel kitüntetett« törzsőrmester volt, »ész és cél nélkül lövöldöztek« [27]. Gyöngyöstarjában a »katonaság fegyvert magával hozva jött a községbe« [28]. Átányon a hazatért katonák »az utcákon fel s alá járva, megjelentek a község házában, ott az ablakokat botokkal, kövekkel bevették« [29]. Gyöngyössolymoson felfegyverzett katonák »november 1-én este lövöldözve járták végig a falut, a község háza ablakát belőtték, és néhány ablakot bevették. November 2-án este ismétlődött a lövöldözés, s most már bevették a lelkési lak ablakát is« [29a].

A népmozgalmak megindulása után már az első napokban sor került a jegyző és az előljáróság számonkérésére. Kiskörén »élesen kikelték a hadisegélyek miatt a községi jegyző ellen. Szidalmazták ezenkívül a papot és a püspökségi uradalom intézőit is«. November 3-án délután fegyveres katonák jelentek meg a jegyző, a pap, három tanító és egy intéző házában és azon parancsot adták ki, hogy »egy óra múlva« a Népkörben megjelenjenek. A meghívott községi vezetők nem merve ellenszegülni, a jelzett időben megjelentek a Népkörnél, »ahol ekkor már három-négyszáz főnyi összegyülemlétt, arckifejezésükről ítélve rosszindulatú, a legnagyobb tiszteletlenséget tanúsító tömeg várakozott«. Később a tömeg mintegy ezer főre növekedett s nem férve be a helyiségbe, kívül zúgott, morajlott és lövöldözött. A jegyző megpróbálta kezébe venni a gyűlés irányítását, és méltatni kezdte a forradalmat. Szavait azonban az egybegyűltek meglehetősen hidegen fogadták. Csakhamar Magyar László vette át az irányítást s az összes jelenlévők helyeslése közben »általános szemrehányást tett« az egész előljáróságnak, és az »egész nép nevében bizalmatlanságának adott kifejezést« [30].

Dorogházán november 1-én a gyűlést vezető Tóth (Pádár) Sándor »felszólította a község lakosait, hogy a régi rendszert és személyeket söpörjék el, és válasszák meg a község tizenkét tanácsosát, amelyre kész névsoruk volt«. Ezután felszólította a lakosokat, hogy »menjenek Mindszentre a zsarnok jegyzővel leszámolni, mert most nincs se csendőr, se telefon, most a népé a hatalom« [31]. Recskén november 2-án volt legerősebb a megmozdulás. Itt a forradalmi mozgalomban a katonákon és férfiakon kívül nők és gyermekek is részt vettek. A népharag itt is a jegyző ellen irányult. »Éktelen szitkok között a község jegyzőjét inzultálták, a hivatalos helyiségben romboltak és lövöldöztek« [32].

A nép forradalmi mozgalma a jegyzőkön túlmenőleg a feketéző falusi kereskedők, birtokosok és gazdag parasztlakosok ellen irányult. Vécsen november 1-én a lakosság kiürítette a Magyar Föld RT-nek a község határában lévő harasztú magtárát. »Ebből a magtárból hordott gabonát a község kilenc-tizedrésze« [33]. Az erről szóló jelentés szerint az elszállított gabona 30 mázsa körül lehetett. A jelentésből is kitűnik, hogy a bank birtokának a kiürítésében szinte az egész falu — tehát nemcsak a szegényparasztság — részt vett. Hasonló jellegű megmozdulással találkozunk Recskén is. Kimentek a Károlyi uradalomhoz tartozó lakipusztára »testvériesen felosztva maguk között a sertésfalka szemreválóbb példányait.« Ezzel kapcsolatban megállapítja a jelentés, hogy »ezen rablásban az eddig legtisztességesebbnek s integer becsületűnek hitt személyek is részt vettek« [34]. A birtokosokkal szemben tehát ezeken a helyeken a parasztság egységesen lépett fel.

A dorogháziak november 4-én reggel kezdték a báró Solymossy-féle uradalomból a birkákat behajtani. Ebben is részt vett csaknem az egész lakosság. Volt olyan ember, aki 20—30 birkát is hajtott [35]. Kiskörén november 4-én megjelentek a katonák a Klein- és Stern-féle üzletekben. A Stern-féle üzlet árukészletét szétosztották a nép között, a Klein-féle üzletben pedig »oly árakat állapítottak meg az egycs rőfös-árúkért, amik az akkori árviszonyoknak meg nem feleltek« [36]. Érdeemes megjegyezni, hogy ugyanakkor a szövetkezet üzleteibe nem hatoltak be, azt teljesen sértetlenül hagyták.

A forradalom fokozottabban felszínre hozta a parasztságon belüli ellentéteket is. A szegény és gazdag parasztság között meglévő ellentétek a háború hatására még jobban fokozódtak. A szegényparasztság megmozdulása több helyen a gazdag parasztság ellen is irányult [37]. Átányban a hazatért katonák több gazdánál bort követeltek, majd »egyik jobbmódú gazdával, Bányai Györggyel az utcán találkoztak, azt nyomban — mivel a katonai szolgálat alól felmentése volt — agyonverték« [38]. Gyöngyöstarjában a hazatérő katonaság a »telefonösszeköttetést megsemmisítette, a polgárság (gazdag parasztság, N. J.) fegyverét önmagától összeszedte, az ellátatlanok részére összegyűjtött gabonát szétosztotta« [39].

Rendkívül helytelen lenne a parasztság megmozdulásában fosztogatási vagy csak fosztogatási szándékot látni. A megmozdulások zömére nem ez a jellemző. A frontot járt, forradalmat látott katonák vezetésével lejátszódott népi mozgalmak legtöbb esetben a nép igazságszolgá-

tatását jelentették. A népelnyomó jegyzőt kérdőre vonó harcias tömeg, a feketéző falusi kereskedők áruit kényszerárfolyamon kiárúsító katonaság csak a forradalmi igazságszolgáltatás helyi végrchajtói voltak.

Az uradalmak magtárait feltörő, lábasjóságait elhajtó nép ugyan- csak nem tekinthető fosztogatónak ebben az esetben. A szegényparasztsá- g évszázadok óta vágyakozva nézett a nagybirtokra, s most, mikor a Károlyi-kormány programjába vette a földosztást a továbbiakban már úgy tekintettek ezekre a birtokokra, mintha sajátjuk lenne. A pa- rasztság között a »földosztás híre nagy tetszésre talált, mert minden úri birtoknak az úrgyűlölettel telített községi lakosság kivétel nélkül régi ellensége. A forradalom célja az ő szemükben az volt, hogy az uraktól elveszik a földet, és a földműves népnek fogják kiosztani« [40].

Valóban a megye számos községében a forradalom egyet jelentett a földosztás megvalósításával. Hiányos adatok szerint is a megye szá- mos községében közvetlenül a forradalom után napirendre került a földosztás, s ez képezte a parasztság egyik alapvető követelését. A vécsi jelentés világosan megmondja, hogy az ottani parasztságot »csak a földosztás érdekelte. Sok veszekedés és utánajárás után kaptak is a Magyar Föld RT-től 500 kat. holdat, holdanként 60 koronával. Egy-egy emberre esett ezen földből egy-két hold, mit külön-külön min- denki maga munkált meg« [41]. Gyöngyöstarjában a szegénység »zak- latta a nagyobb birtokosokat, nyers, durva szavakkal követelte a föld- osztást, ugyannyira, hogy méltóságos Borhy György birtokos 130 hold földet megszántva, holdanként 75 koronáért volt kénytelen rendelkezé- sükre bocsátani« [42]. Átányon a földosztás reményében folyt a szo- cialista szervezkedés [43]. Dorogházán is november elején »kiütött a földéhség, mindenki földet akart ingyen« [44]. Kiskörén a katoná- körben folyt a tervezgetés a földosztásról, de talán egy községe sincs a megyének, ahol a föld utáni vágy tettekre ne ösztönözte volna a lakos- ságot.

Érdekes tünete a falusi mozgalmaknak a köztársaság határozott követelése. A pesti és nagyvárosi munkásság köztársasági érzelme könnyebben érthető és megmagyarázható. A parasztságot azonban a királyság tiszteletére nevelték, az iskolában és templomban s a kato- naságnál az »Isten, Haza, Király« jelszó alatt küldték meghalni a királyért és az uralkodó osztályért. A négyéves háború s az azt követő forradalom egy csapásra megszüntette a parasztkatonák királyhűségét, és a köztársaság lelkes híveivé változtatta őket. Kiskörén a hazaérkező katonák tüntetésük alkalmával »éltették Károlyit és a köztársasá- got« [45].

Dorogházán már október utolsó napjaiban úgy hallották, hogy »Mátranovákon, Homokterenyén kirabolták a zsidókat és földbirtoko- sokat, a jegyzőket elkergették, és kikiáltották a köztársaságot.« De november 1-én Dorogházán is sikra szálltak a köztársaságért. Az egy- begyűlt községi lakossághoz Tóth (Pádár) Sándor »beszélt valamit a köztársaságról, ami nagyon tetszett a közönségnek és lehetett hallani olyan megjegyzéseket, hogy a köztársaságot még az életük árán is meg- valósítják mert az nagyon jó világ lesz, hogy ami a másé, az közös

lesz« [46]. Ebből tehát az is kitűnik, hogy a dorogházi szegénység nem akármilyen köztársaságot akart, hanem olyat, ahol minden »közös lesz.«

A forradalom után meginduló népmozgalmak legtöbb helyen tanácsok megalakulására vezettek. A Nemzeti Tanács tisztában volt ennek lehetőségével és éppen ezért utasítást adott a falu egész lakosságát átfogó nemzeti tanácsok szervezésére. Ezeket természetesen a régi rendszer képviselőinek kellett volna megszervezni és legfeljebb ellenőrző szerepe lett volna. Ezekben az esetekben a falu egész lakossága képviselve volt a falusi nemzeti tanácsban s a mindenkori erőviszonyok döntötték el hogy melyik csoportnak a vezető szerepe érvényesül a falu életében.

Ilyen jellegű tanácsalakulásokkal is találkozunk Heves megyében. Gyöngyösoroszában pl. a nemzeti tanács megalakulása úgy történt meg, hogy a »katonatanács megválasztott tagjaival a képviselőtestület kiegészítve magát, felvette a nemzeti tanács címet« [47]. Így itt egyelőre továbbra is a jegyzővel összejátszó gazdag parasztok akarata érvényesült s majd csak hónapok múlva sikerült a szegényparasztságnak kezébe venni az irányítást. Dorogházán a birtokosokkal egyetértő tanító befurakodott a községi nemzeti tanácsba s ott csakhamar vezető szerepre tett szert. A tanácstagok számát 12-ről 24-re emeltette fel, s így a gazdag parasztságot is becsempészte a tanácsba. Ez a tanács aztán számára megbízható elemekből 12 tagú polgárőrséget szervezett, a lakosságot pedig lefegyverezte« [48].

Több helyen azonban a forradalmi megmozdulás eredményeképpen valóban erős népi szervek jöttek létre, amelyek messze túlhaladták a Károlyi-kormány és az Országos Nemzeti Tanács által megszabott kereteket. A Károlyi-kormány legfeljebb ellenőrző szerepet szánt a különböző népi tanácsoknak, ezek pedig számos esetben irányító, sőt néha végrehajtó szerepet játszottak. Verpeléten a nemzeti tanács megalakulása után azonnal »bizalmi egyéneket küldtek a postára, a község házára.« »Egy szép napon a nemzeti tanács írással felszólította az egész előljáróságot a távozásra« [49]. Átányban a nemzeti tanács utasítására »a gazdasági munkások és cselédek bérét felemelték. A munkások részére a nagyobb birtokokból tengeri- és burgonyaföldeket osztottak ki, a birtokokat szegélyező fákat kiirtotta, azokat a legminimálisabb árért kiosztotta« [50]. Gyöngyössolymoson »a község házára tömegesen beállítottak s többé nem lehetett ottan tőlük tárgyalni, mert verték a mellöket. . . , hogy most mindennek úgy kell lenni, ahogy ők akarják.« »Nyilvános gyűléseket is tartottak, mely célra így kérték az iskolai helyiséget: A szociáldemokraták az iskolában gyűlést akarnak tartani, de ha e célra nem engedtetik át nekik az iskola, ők úgyis felnyitják és oda mennek« [51]. Abasáron először »megalakult a katonatanács, utóbb pedig a községi (munkás) tanács. Ezeknek a vezetői felsőbb rendeleltre a hatalmat kivették az előljáróság kezéből, az előljáróságot és képviselőtestületet megsemmisítették« [52].

Kiskörén a november 3-i népgyűlés alkalmával Magyar László indítványozta, hogy »nemzeti tanácsot alakítsanak és ezekkel fogják intéztetni a község ügyeit. Ezek lesznek hivatva arra, hogy minden-

kinek panaszát megvizsgálják és orvosolják.« A kiskörei nemzeti tanács azonban nem maradt meg az itt vázolt meglehetősen passzív szerepben. » A nemzeti tanács közreműködésével 30 tagú nemzetőrség lett szervezve, akiknek nem annyira a község belrendjének a biztosítása volt a fő céljuk, hanem az, hogy a nép forradalmi törekvéseit élesszék és ébrentartsák«. Már november elején létrejött a katonatanács is. »Innen indult ki a földfelosztási mozgalom, a szocialista szervezkedés és az azt követő kommunista uralomnak az előkészítése« [53].

Érdemes egy-két pillantást vetni a falusi értelmiség forradalommal kapcsolatos állásfoglalására. A jegyzők egy része — amint már eddig is láthattuk — elmenekült, a községben megmaradt jegyzők pedig többnyire kénytelenségből maradtak helyükön és már a Károlyi-kormány intézkedéseit is igyekeztek szabotálni. A legtöbb községben azonban azt találjuk, hogy a jegyzők a népharag kitörése előtt a városokba, később a csehek és románok által megszállt területre menekülnek. A pétervásári járás valamennyi községéből — Sirok kivételével — elmenekültek a jegyzők [54]. A községekben lévő orvosok, papok szintén általában szembe fordulnak a forradalommal, vagy legfeljebb közömbösen szemlélik azt. Ezek az elemek közvetve, vagy közvetlenül beletartoztak a falu kizsákmányolóinak csoportjába, szemléletük is azonos volt, s így egyes egyénektől eltekintve, szemben álltak a forradalmi mozgalommal [55].

A falusi pedagógusok viszont az eddig rendelkezésünkre álló adatok szerint is igen szép számmal álltak a forradalmi parasztság oldalára. Elenyésző számban akadtak csak olyan pedagógusok (pl. a dorogházi), akik a birtokos osztályok, az ellenforradalom oldalára álltak.

Kiskörén »a szocialista szervezkedésnek és a kommunista elveknek szellemi vezetője Molnár Kálmán hatházi tanító volt, aki fia, Molnár László tartalékos hadnagy támogatásával folyton izgatott és agitált« [56]. Aldebrón a »frontról hazaözönlő katonákat Medveczky János kántortanító gyűjtötte azonnal maga köré és megalakította velük előbb a katonák, majd a parasztok-katonák tanácsát, később az aldebrői földmunkások szocialista szervezetét« [57]. Medveczky később is kivette részét a forradalmi mozgalomból. 1919. február 23-án »vörös lobogó és vörös gombok mellett« üdvözölte Kápolnán Károlyit a hozzá hasonló »Csengő Rezső tófalusi kántortanítóval egyetemben, a földnélküli Jánosok nevében követelve, nem kérve tőle az azonnali földosztást.« Gyöngyösorosziiban kezdettől kiemelkedő szerepe volt Vojtsek Irma tanítónőnek. »Elsők között lépett be a Kommunista Pártba« [58]. Ezek a néptanítók ekkor is együtt éreztek és együtt mentek a néppel.

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy az 1918 novemberi parasztmozgalmak eredményeképpen a régi községi közigazgatás megszűnt, szétesett. A helyében kialakult falusi nemzeti tanácsok minden esetben paraszt-tanácsok voltak még akkor is, ha abban a szegényparasztság nem volt többségben. Ezek a tanácsok is többé-kevésbé az egész falusi lakosság érdekeit képviselték [59]. Hevcs megyében is megállapíthatjuk, hogy a forradalmi mozgalom a novemberi események lezajlása után nem szűnt meg, sőt szervezettebbé vált és több olyan községben,

ahol kezdetben a szegényparasztság a tanácsokban kisebbségben volt (pl. Abasár, Gyöngyösoroszi, Gyöngyöstarján), 1919 tavaszára kezébe vette a vezetést.

A forradalmi mozgalom vezetői továbbra is a hazatért katonák voltak, akik ébren tartották a nép forradalmi lelkesedését, és felkészítették a falusi szegénységet a végső leszámolásra. Több jegyzői jelentés beszámol arról, hogy a hazatért katonák »állandóan jártak a községben, izgattak, tulajdonképpen szociáldemokratáknak vallották magukat, de a kommunizmus előkészítői voltak« [60].

J E G Y Z E T E K

- [1] Egri Ujság. 1918. febr. 18.
- [2] Egri Ujság. 1918. jan. 17.
- [3] Egri Ujság. 1917. júl. 3.
- [4] Lenin Művei 23. köt. 285. old.
- [5] Egri Ujság. 1917. júl. 21.
- [6] Egri Ujság. 1917. aug. 3.
- [7] Egri Ujság. 1917. okt. 12.
- [8] Egri Ujság. 1917. okt. 30.
- [9] Egri Ujság. 1917. nov. 21.
- [10] Egri Ujság. 1918. jan. 16.
- [11] Lásd Egri Ujság 1918. febr. 21, és jún. 9-i számát.
- [12] Egri Ujság. 1917. nov. 9.
- [13] Egri Ujság. 1917. dec. 30.
- [14] Egri Ujság. 1917. dec. 1.
- [15] Egri Ujság. 1917. dec. 29.
- [16] Hatvan és Vidéke. 1918. jan. 6.
- [17] Az Egri Ujság január 30-i száma szerint az Ausztriában és Magyarországon kitört sztrájkmozgalmat az oroszok szítják.
- [18] Egri Ujság. 1918. márc. 22.
- [19] Egri Ujság. 1918. febr. 21.
- [20] Lenin Művei 23. köt. 293. old.
- [21] Párttörténeti Intézet (továbbiakban PI.) Arch. Tagyob. 2/17/3541.
- [22] PI. Arch. Tagyob. 2/17/3575.
- [23] PI. Arch. Tagyob. 2/17/3488.
- [24] PI. Arch. Tagyob. 2/15/3143.
- [25] Hatvan és Vidéke. 1918. máj. 26.
- [26] A tanulmánynak csupán a községekben lejátszódott mozgalmak bemutatása a célja. A városi megmozdulásokra nem terjed ki.
- [27] PI. Arch. Tagyob. 2/17/3520.
- [28] PI. Arch. Tagyob. 2/17. (Gyöngyöstarjáni jelentés.)
- [29] PI. Arch. Tagyob. 2/17. (Átányi jelentés.)
- [30] PI. Arch. Tagyob. 2/17/3522.
- [31] PI. Arch. Tagyob. 2/17/3489.
- [32] PI. Arch. Tagyob. 2/15/3139.
- [33] PI. Arch. Tagyob. 2/17/3600.
- [34] PI. Arch. Tagyob. 2/15/3139.
- [35] PI. Arch. Tagyob. 2/17/3490.
- [36] PI. Arch. Tagyob. 2/17/3523.
- [37] Lásd a Párttörténeti Intézet Archivuma Tagyob-anyagában: kiskörei, dorogházi, átányi, gyöngyöstarjáni jelentéseket.
- [38] PI. Arch. Tagyob. 2/17. (Átányi jelentés.)
- [39] PI. Arch. Tagyob. 2/17. (Gyöngyöstarjáni jelentés.)
- [40] PI. Arch. Tagyob. 2/17/3505. (Egerszalóki jelentés.)
- [41] PI. Arch. Tagyob. 2/17/3600.
- [42] PI. Arch. Tagyob. 2/17. (Gyöngyöstarjáni jelentés.)

- [43] Pl. Arch. Tagyob. 2/17. (Átányi jelentés.)
- [44] Pl. Arch. Tagyob. 2/17/3491.
- [45] Pl. Arch. Tagyob. 2/17/3520.
- [46] Pl. Arch. Tagyob. 2/17/3488.
- [47] Pl. Arch. Tagyob. 2/15/3114.
- [48] Pl. Arch. Tagyob. 2/17/3490.
- [49] Pl. Arch. Tagyob. 2/17. (Verpeléti jelentés.)
- [50] Pl. Arch. Tagyob. 2/15. (Átányi jelentés.)
- [51] Pl. Arch. Tagyob. 2/15/3143.
- [52] Pl. Arch. Tagyob. 2/17/3575.
- [53] Pl. Arch. Tagyob. 2/17/3522—24.
- [54] Egri Ujság. 1918. nov. 4.
- [55] Tiszafüreden dr. Gelei Károly orvos már évek óta résztvett a szocialista mozgalom szervezésében és irányításában. A Tanácsköztársaság alatt mint a járási direktórium elnöke, igen helyes és erélyes intézkedéseket tett.
- [56] Pl. Arch. Tagyob. 2/17/3524.
- [57] Pl. Arch. Tagyob. 2/15/3126.
- [58] Pl. Arch. Tagyob. 2/15/3114.
- [59] Lásd: Hajdu Tibor: Tanácsok Magyarországon 1918—19-ben. Bp. 1958. 60. old.
- [60] Pl. Arch. Tagyob. 2/17/3593. (Gyöngyöshalászi jelentés.)